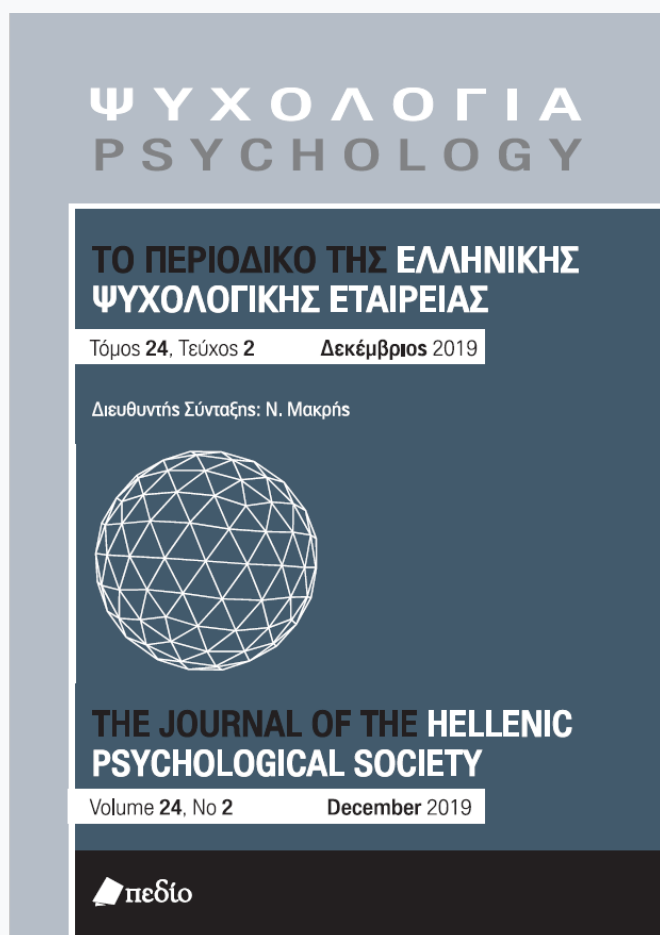


## Ψυχολογία: το περιοδικό της Ελληνικής Ψυχολογικής Εταιρείας

Τόμ. 24, Αρ. 2 (2019)

Ειδικό αφιέρωμα: Η Πολιτική Ψυχολογία σε μια 'Αντι'-πολιτική περίοδο



**Κοινωνικές κατασκευές της ιδεολογίας: Ομάδες εστίασης νέων συζητούν για τις πολιτικές «κρίσεις» του ελληνικού κράτους**

Μαρτίνα Σουρβίνου, Λία Φίγγου

doi: [10.12681/psy\\_hps.24915](https://doi.org/10.12681/psy_hps.24915)

Copyright © 2019, Μαρτίνα Σουρβίνου, Λία Φίγγου



Άδεια χρήσης [Creative Commons Αναφορά-Παρόμοια Διανομή 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/).

### Βιβλιογραφική αναφορά:

Σουρβίνου Μ., & Φίγγου Λ. (2019). Κοινωνικές κατασκευές της ιδεολογίας: Ομάδες εστίασης νέων συζητούν για τις πολιτικές «κρίσεις» του ελληνικού κράτους. *Ψυχολογία: το περιοδικό της Ελληνικής Ψυχολογικής Εταιρείας*, 24(2), 15-35. [https://doi.org/10.12681/psy\\_hps.24915](https://doi.org/10.12681/psy_hps.24915)

## **Κοινωνικές κατασκευές της ιδεολογίας: Ομάδες εστίασης νέων συζητούν για τις πολιτικές «κρίσεις» του ελληνικού κράτους**

MARTINA ΣΟΥΡΒΙΝΟΥ<sup>1</sup>, ΛΙΑ ΦΙΓΓΟΥ<sup>1</sup>

### **ΠΕΡΙΛΗΨΗ**

Η μελέτη της πολιτικής ιδεολογίας στην κοινωνική και πολιτική ψυχολογική έρευνα είναι εξ' ορισμού κομβικής σημασίας. Η υπάρχουσα έρευνα, μεταξύ άλλων, έχει εστιάσει στους τρόπους με τους οποίους παράγονται και εδραιώνονται ιδεολογικές αναπαραστάσεις, στη σχέση αυτών με την πολιτική συμπεριφορά και στις επιπτώσεις τους στην κοινωνική αναπαραγωγή. Επιπλέον, εργογραφία που υιοθετεί κυρίως την κριτική κοινωνική λογοψυχολογική προσέγγιση έχει επικεντρωθεί στις ιδεολογικές λειτουργίες του λόγου, θεσμικού και καθημερινού. Ωστόσο, αν και η σύνδεση της πολιτικής ιδεολογίας με τον καθημερινό λόγο είναι προφανής, έχει αμεληθεί η μελέτη της έννοιας αυτής ως ένα ξεχωριστό «ρητορικό αντικείμενο». Η παρούσα έρευνα επικεντρώνεται στη χρήση της έννοιας «πολιτική ιδεολογία» στον καθημερινό λόγο και στη διερεύνηση των ενδεχόμενων λειτουργιών που επιτελεί η επίκλησή της. Θεωρώντας το μεταβαλλόμενο πολιτικό σκηνικό του ελληνικού κράτους πρόσφορο για τη μελέτη αυτού του ζητήματος, διενεργήθηκαν 6 ομάδες εστιασμένης συζήτησης με νέους από 18 έως 30 ετών, γύρω από τους άξονες της οικονομικής «κρίσης», του προσφυγικού ζητήματος και της ανόδου της ακροδεξιάς. Με βάση τα ευρήματα της ανάλυσης, που χρησιμοποιεί τα αναλυτικά εργαλεία της Κριτικής Κοινωνικής Λογοψυχολογίας και της Ρητορικής, η ιδεολογία χρησιμοποιείται από τους συμμετέχοντες/ουσες ως ρητορικός πόρος σε δύο κεντρικά επιχειρηματολογικά πλαίσια, εντός των οποίων εντοπίζονται περισσότερες επιχειρηματολογικές γραμμές. Το πρώτο αφορά την ερμηνεία της πολιτικής/εκλογικής συμπεριφοράς. Το δεύτερο πλαίσιο εμπεριέχει την πραγματοποίηση της ιδεολογίας και την αναπαραστάσή της «στη θεωρία». Οι διαφορετικές αναπαραστάσεις της ιδεολογίας συζητιούνται σε σχέση με τη δυνατότητα δράσης και αλλαγής που συνεπάγονται, αλλά και την ευθύνη που αποδίδουν στα δρώντα πολιτικά υποκείμενα.

*Λέξεις Κλειδιά:* Ιδεολογία, ιδεολογικές λειτουργίες, καθημερινός λόγος, Κριτική Κοινωνική Λογοψυχολογία

### **Εισαγωγή**

Η ιδεολογία για την κοινωνική και πολιτική ψυχολογία είναι ένα εξ' ορισμού κομβικό ζήτημα. Διαποτίζει διαφορετικές πλευρές της έρευνας, ενώ παράλληλα χρησιμοποιείται ως αναλυτικό εργαλείο (βλ. Billig, 1991·

Wetherell, 1998 βλ. και Lazar, 2005), ως ερμηνευτικό επίπεδο (Doise, 1984), ως αναλυτικός στόχος (βλ. Weltman, 2004· Weltman & Billig, 2001), αλλά και –σπανιότερα– ως αντικείμενο μελέτης (βλ. Feldman & Johnston, 2014· Jost, Nosek & Gosling, 2008). Ενίοτε η διάκριση μεταξύ αυτών είναι θολή.

1. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

\*Η παρούσα έρευνα χρηματοδοτείται από τη Γενική Γραμματεία Έρευνας και Τεχνολογίας (ΓΓΕΤ) και το Ελληνικό Ίδρυμα Έρευνας και Καινοτομίας (ΕΛΙΔΕΚ) (Κωδικός Υποτροφίας: 2155). Στοιχεία επικοινωνίας: Λία Φίγγου, Τμήμα Ψυχολογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης 54124, Θεσσαλονίκη. Τηλ.: +302310997942. Email: figgou@psy.auth.gr

Ταυτόχρονα και καθώς η κοινωνική ψυχολογία συγκροτεί μια «τεχνολογία παραγωγής γνώσης» (Fox, 2011), υπάρχει η παραδοχή πως η έρευνα στην κοινωνική (και κατ' επέκταση στην πολιτική) ψυχολογία δεν μπορεί να είναι απαλλαγμένη από διαδικασίες ιδεολογικής αναπαραγωγής, ακόμη και αν αυτό συμβαίνει σε ένα πλαίσιο αναστοχαστικότητας (Nafstad & Blakar, 2012· Παπαστάμου, 2001). Άλλοι μελετητές υποστηρίζουν πως η υιοθέτηση μιας συγκεκριμένης πολιτικής ατζέντας (ριζοσπαστικής ή «αριστερής» όπως προκύπτει από τα παραδείγματα που παραθέτουν) στην έρευνα έχει ως αποτέλεσμα μια μεροληπτική θεώρηση των κοινωνικών φαινομένων (Jussim, Crawford, Anglin, & Stevens, 2015) και προτείνουν ως «θεραπεία» την «ιδεολογική πολυφωνία» στην κοινωνική ψυχολογία (Inbar & Lammers, 2015). Είναι λοιπόν, θεμελιακής φύσεως το ερώτημα κατά πόσο είναι δυνατόν να προσεγγιστεί η πολιτική ιδεολογία ως ένα απογυμνωμένο από το κοινωνικό και ιστορικό πλαίσιο ζήτημα, αλλά και οι προεκτάσεις που μπορεί να έχει στην ίδια την ερευνητική/αναλυτική διαδικασία. Επιπλέον, σε πλαίσια κριτικής της ιδεολογίας αναγνωρίζεται πως η αμεροληψία της επιστήμης εν γένει, αλλά και της ψυχολογίας ειδικότερα, είναι μια δήλωση εν τέλει ιδεολογική (Jovanovic, 2011).

Γεγονός αποτελεί πως αν και υπάρχει εκτενής συζήτηση για τις λειτουργίες και διαστάσεις της ιδεολογίας, ως έννοια παραμένει ασαφής. Μπορεί λοιπόν κανείς/καμία εύκολα να διαπιστώσει πως είναι από τις έννοιες εκείνες που δε χαίρουν ενός κοινά αποδεκτού ορισμού ή ενός λειτουργικού ορισμού, κάτι που δημιουργεί ζητήματα στη χρήση της από τις κοινωνικές επιστήμες, εξαιτίας αυτής της ρευστότητας (Gerring, 1997). Οι διαφορετικοί ορισμοί του τι αποτελεί ιδεολογία έχουν ως απόρροια διαφορετικές νοηματοδοτήσεις της και άρα διαφορές και στον τρόπο που αυτή χρησιμοποιείται. Παρόλα αυτά, έννοιες ρευστές και δίχως ξεκάθαρα όρια συχνά καταλήγουν να έχουν έναν ιδιαίτερος παραγωγικό αντίκτυπο στην έρευνα (Condor & Figgou, 2012). Αυτό

μπορεί να διαπιστωθεί, αν αναλογιστεί κανείς την έννοια των κοινωνικών αναπαραστάσεων του Moscovici (1961, 1984), ή, για να χρησιμοποιήσουμε ένα πιο πρόσφατο παράδειγμα, την έννοια της πολιτιότητας (βλ. Condor, 2011).

Ο Eagleton (1991), αν και δεν προσφέρει έναν συγκεκριμένο ορισμό, καταγράφει μια πληθώρα εννοιοδοτήσεων της ιδεολογίας από διάφορους στοχαστές. Ανάμεσα σε αυτές άλλες αφορούν σε συστήματα πεποιθήσεων και διαδικασίες κατανόησης του κοινωνικού κόσμου, άλλες επικεντρώνονται στις ταυτοτικές της λειτουργίες και άλλες στον προσανατολισμό στην κοινωνική δράση (ibid). Στις περισσότερες ωστόσο δίνεται έμφαση στη συσχέτιση της ιδεολογίας με ζητήματα δύναμης, κυριαρχίας και ηγεμονίας. Όπως αναφέρει ο Thomson (1987), η μελέτη της ιδεολογίας είναι άμεσα συνυφασμένη με την διερεύνηση των τρόπων με τους οποίους διατηρούνται σχέσεις κυριαρχίας μέσω των νοημάτων που αποδίδει κανείς/καμία.

Φυσικά είναι πέρα από τους στόχους της παρούσας μελέτης να παρέχει μια συστηματική και ενδεδειγμένη ταξινόμηση των προσπαθειών ορισμού και προσέγγισης της ιδεολογίας στην πολιτική και κοινωνική θεωρία. Θα επιχειρήσουμε ωστόσο μια αποτύπωση των τρόπων με τους οποίους έχει χρησιμοποιηθεί η ιδεολογία στην κοινωνική ψυχολογία (ως αντικείμενο μελέτης) βασιζόμενοι και στην προσπάθεια ταξινόμησης που έχουν επιχειρήσει άλλοι συγγραφείς (βλ. για παράδειγμα Augoustinos, 1998· Billig, 1996· Hepburn, 2003· Homer-Dixon, et al., 2013). Θα αναφερθούμε σε μελέτες που ρητά χρησιμοποιούν την έννοια της ιδεολογίας, είτε ως ερμηνευτικό πόρο, είτε ως συνέπεια της κοινωνικής δράσης (είτε επικεντρώνονται και στα δύο).

### **Η πολιτική ιδεολογία στην κοινωνική ψυχολογία**

Η πρώτη προσέγγιση της ιδεολογίας αφορά σε μελέτες όπου η πολιτική ιδεολογία αντικατοπτρίζεται σε στάσεις και συμπεριφο-

ρές και χαρακτηρίζεται από συνεκτικότητα. Τέτοιες είναι έρευνες οι οποίες μελετούν τη συσχέτιση της ιδεολογίας με διάφορους παράγοντες ή και το αντίθετο (δηλαδή πως αναδεικνύεται η ιδεολογία μέσω λόγου χάρη στάσεων, συμπεριφορών και αξιών), όπως για παράδειγμα τη σχέση ιδεολογίας και εκλογικής συμπεριφοράς (Jacoby, 2010), ιδεολογίας και προκατάληψης (Chambers, Schlenker, & Collisson, 2013· Duckitt, 2001), ηθικών στερεοτύπων (Graham, Nosek, & Haidt, 2012), ακόμα και τη σχέση της με τη σεξουαλική ηθική (Haidt & Hersh, 2001). Παρά τα χρήσιμα αποτελέσματα που προσφέρονται από την ποσοτική (κυρίως) έρευνα αναφορικά με τη σχέση στάσεων και ιδεολογίας, σε ένα βαθμό παραβλέπεται η συνθετότητα των προς διερεύνηση ζητημάτων. Επιπλέον, ενέχονται και συγκεκριμένες παραδοχές για τις διαδικασίες ιδεολογικής αναπαραγωγής, εφόσον προϋποτίθεται πως το άτομο δρα «απερίσκεπτα» βάσει της πολιτικής ιδεολογίας.

Η τάση αυτή έχει υπάρξει αρκετά δημοφιλής και στο πλαίσιό της έχει παραχθεί σημαντικός αριθμός ερευνών. Κεντρικό σημείο αποτελεί τόσο η «μετρησιμότητα» της πολιτικής ιδεολογίας, όσο και η απόδοση/συσχέτιση αυτής με συγκεκριμένα ψυχολογικά χαρακτηριστικά και διεργασίες. Από την κλασική μελέτη των Adorno, Frenkel-Brunswick, Levinson, & Sanford (1950) για την αυταρχική προσωπικότητα, έως και την πιο σύγχρονη θεωρία της Δικαιολόγησης του Συστήματος (Jost & Banaji, 1994· Jost, Banaji & Nosek, 2004) η ιδεολογία προσεγγίζεται ως ένα αντικείμενο με έκδηλα οπερασιοναλιστικό χαρακτήρα. Βασικό συστατικό στοιχείο φαίνεται να είναι η αντιμετώπιση της πολιτικής ιδεολογίας ως έννοιας με ορισμένο περιεχόμενο και σαφή επίδραση.

Πολλές από τις μελέτες που εντάσσονται σε αυτή την προσέγγιση έχουν, σύμφωνα με τους ίδιους τους συγγραφείς, επιρροές από την μαρξιστική σκέψη. Σε ευρύτερο επίπεδο από κάποιους μελετητές θεωρείται πως μια μαρξιστική θεώρηση από τη σκοπιά της κρι-

τικής κοινωνικής ψυχολογίας θέτει το κατάλληλο πλαίσιο για την ανάδειξη αλλά και την κριτική της επικρατούσας πολιτικής οικονομίας (Arfken, 2017). Επιπλέον, αν και η εστίαση γίνεται κυρίως σε ατομικές γνωστικές διεργασίες, υποστηρίζεται πως μπορεί να αποτελέσει ένα χρήσιμο προς μελέτη αντικείμενο στις καπιταλιστικές κοινωνίες (Augoustinos, 1999).

Από την άλλη, βασικό σημείο κριτικής αυτής της σχολής σκέψης είναι ακριβώς το ζήτημα της αντίληψης της ιδεολογίας ως ένα κατά βάση ατομικό κοινωνικό-γνωστικό χαρακτηριστικό (βλ. Augoustinos, 1999· Foster 1999) και στην υπερέμφαση που δίνεται στο άτομο έναντι του πλαισίου (Parker, 1999). Επιπροσθέτως, τονίζεται πως η ψυχολογική έρευνα *per se* δε δύναται να μένει ανεπηρέαστη από τις ιδεολογικές καταβολές της προσέγγισης αυτής, καθώς καθίσταται από τη μία ως μέσο που χρησιμοποιείται μέσα σε μια ταξική κοινωνία, ενώ από την άλλη ως όχημα μιας μαρξιστικής θεώρησης του κόσμου (Parker, 1999). Παρόλα αυτά, αν και γίνεται μία προσπάθεια σε άλλες θεωρίες/μελέτες να ληφθούν υπόψη και άλλοι παράγοντες, προκειμένου να αποφευχθεί η εστίαση αποκλειστικά στο άτομο, όπως η κοινωνική ιεραρχία (βλ. Sidanius & Pratto, 1999) ή η διομαδική συνθήκη (βλ. Stellmacher & Petzel, 2005), σύγχρονες έρευνες εξακολουθούν να διαπνέονται από αυτό το πνεύμα, με αποτέλεσμα η σύνθετη διαδικασία της ιδεολογικής τοποθέτησης να απλοποιείται και να προσλαμβάνεται ως προσδιοριστική της σκέψης ή των γνωστικών μεροληψιών των κοινωνικών δραστών.

Ενδεικτικό παράδειγμα μαρξιστικής θεώρησης στην κοινωνικοψυχολογική έρευνα είναι η προαναφερθείσα θεωρία της Δικαιολόγησης του Συστήματος. Ενστερνιζόμενοι κυρίως την έννοια της «ψευδούς συνείδησης» οι εισηγητές της θεωρίας επιχειρούν να προσδιορίσουν τις σχέσεις μεταξύ στερεοτύπων και πολιτικής ιδεολογίας, αλλά και να διερευνήσουν τις διαδικασίες ιδεολογικής

αναπαραγωγής (βλ. Jost & Banaji, 1994· Jost & Hunyady, 2002). Μέσω της «ψευδούς συνειδήσης» τονίζεται ο διαστρεβλωτικός χαρακτήρας της ιδεολογίας και η λειτουργία της ως μέσο δικαιολόγησης και διαιώνισης της κυριαρχίας και της καταπίεσης στις σύγχρονες καπιταλιστικές κοινωνίες (Marx & Engels [1845-49] 1970).

Για τη συγκεκριμένη θεωρία η κριτική επικεντρώνεται στους τρόπους με τους οποίους το ίδιο το θεωρητικό της υπόβαθρο προδιαγράφει ορισμένες και συγκεκριμένες συνθήκες υπό τις οποίες αυτή βρίσκει εφαρμογή, εφόσον συλλαμβάνει «εν στάσει» διάφορες κοινωνικές ψυχολογικές διεργασίες (Ιατρίδης & Βασιλείου, 2010· Μποζατζής, 2010). Αυτό μεταφράζεται για παράδειγμα σε αδρανείς κοινωνικές ταυτότητες ή σε μια απλοποιημένη ανάγνωση του κοινωνικού πλαισίου, κάτι που υπονομεύει την προβλεπτική ισχύ της θεωρίας, εφόσον αυτή βρίσκει εφαρμογή υπό συγκεκριμένες συνθήκες.

Η δεύτερη ευρύτερη προσέγγιση της ιδεολογίας που εντοπίζεται στην κοινωνιοψυχολογική θεωρητική και ερευνητική παραγωγή, επικεντρώνεται σε συλλογικές διεργασίες. Είναι ορμώμενη κατά βάση από τη Θεωρία των Κοινωνικών Αναπαραστάσεων και προσλαμβάνει την πολιτική ιδεολογία ως ερμηνευτική του κοινωνικού κόσμου. Η ιδεολογία εμφανίζεται τόσο ως μία λειτουργία που επιτελείται στα πλαίσια μιας συγκεκριμένης αναπαράστασης (Bauer & Gaskell, 1999) όσο και ως μια ευρύτερη δεξαμενή τροφοδοτούσα την σκεπτόμενη κοινωνία και τα δρώντα κοινωνικά υποκείμενα με συγκεκριμένες αναπαραστάσεις γύρω από διαφορετικά κοινωνικά ζητήματα (Moscovici & Markovà, 1998). Για παράδειγμα, για το ζήτημα της ανεργίας υπάρχουν συνήθως διαθέσιμες διαφορετικές και συνδεδεμένες με δυνάμει αντιτιθέμενες ιδεολογικοπολιτικές θέσεις. Η ανεργία λοιπόν μπορεί να αποδίδεται είτε στο άτομο, είτε στο δομικό και κοινωνικό πλαίσιο ανάλογα με το πώς τοποθετείται κανείς/καμία πολιτικά και ιδεολογικά σε ένα σύστημα κοινωνικής

ανισότητας (Moscovici, 1984). Η διερεύνηση αυτών των διεργασιών φαίνεται πως προσεγγίζεται τόσο ποιοτικά (βλ. Howarth, 2014), όσο και ποσοτικά (βλ. Clemence, Doise & Lorenzi-Cioldi, 1994), αναδεικνύοντας έτσι διαφορετικές πεποιθήσεις για τη λειτουργική αντίληψη της ιδεολογίας, παρά το κοινό θεωρητικό εφελκυστικό.

Στις θεωρητικές καταβολές αυτής της προσέγγισης συμπεριλαμβάνεται η θεωρία του Althusser για την ιδεολογία και τους ιδεολογικούς μηχανισμούς του κράτους. Σύμφωνα με αυτή, τόσο το άτομο, όσο και το κοινωνικό πλαίσιο πραγματώνεται μέσω της ιδεολογίας και αλλάζει στη βάση της αποδοχής των διαφορετικών ιδεολογιών (Sapsford & Dallos, 1998). Σε αντίθεση με την ψευδή συνείδηση η οποία έρχεται από-τα-πάνω, η ιδεολογία βρίσκεται στις καθημερινές πλευρές του βίου (Spears, 1997). Έτσι, η ιδεολογία ως ένα πλέγμα αναπαραστάσεων έχει μια αμφίδρομη λειτουργία στη δόμηση του κοινωνικού κόσμου, εννοώντας πως όπως επηρεάζει την αντίληψη του ατόμου για αυτόν, έτσι συμβαίνει και το αντίστροφο (Howarth, 2006). Άλλοι έχουν τονίσει και τη χρησιμότητα της θεωρίας του Gramsci για την ιδεολογία στη βάση του «κοινού νου», που σχετίζεται άμεσα με τη θεωρία των κοινωνικών αναπαραστάσεων (Augoustinos, 1998).

Η θεωρία των κοινωνικών αναπαραστάσεων έχει συμβάλει στο διερευνηθούν τόσο οι ψυχολογικές όσο και οι ιδεολογικές διεργασίες ζητημάτων που σχετίζονται με την εδραίωση κοινωνικών κατηγοριών και ταυτοτήτων (Augoustinos, Hanson-Easey & Due, 2015) ή με ερμηνείες της πολιτικής συμμετοχής και κοινωνικής αλλαγής (Howarth, Andreouli & Kessi, 2014).

Σε τέτοιες περιπτώσεις η ιδεολογία αναλαμβάνει διαμεσολαβητικό ρόλο στις κοινωνικές αναπαραστάσεις και άρα και της ανάλογης δράσης του/ων εκάστοτε υποκειμένου/ων. Παράλληλα, όμως, η ίδια η ιδεολογία ως κοινωνική αναπαράσταση μπορεί να διαμεσολαβεί την ίδια τη δράση, όντας το



θεμέλιο δράσεων και αξιολογικών κρίσεων (Potter, 1996). Ωστόσο, μέσω της θεωρίας των κοινωνικών αναπαραστάσεων και εστιάζοντας στις σχέσεις, στη μετα-γνώση, στις συλλογικές πρακτικές αλλά και στην ίδια την επιτελεστικότητα τους (των αναπαραστάσεων), δύνανται να διερευνηθούν και νέες πλευρές κοινωνικών και πολιτικών φαινομένων, ξεφεύγοντας από μία ατομικιστική ανάγνωση (Elcheroth, Doise & Reicher, 2011).

Παρόλα αυτά, σύμφωνα με τους επικριτές της, η Θεωρία των Κοινωνικών Αναπαραστάσεων, κυρίως εξαιτίας της απροθυμίας του εισηγητή της να αναγνωρίσει την πρωτοκαθεδρία του λόγου και να προσφέρει μια κατεύθυνση για τη μελέτη των αναπαραστάσεων «εν δράσει» (Potter, 1996) στερεί από την έρευνα τη δυνατότητα μελέτης των κοινωνικών λειτουργιών της ιδεολογίας και των μη εμπρόθετων συνεπειών της χρήσης ιδεολογικών αναπαραστάσεων<sup>2</sup>. Το κενό αυτό στη διερεύνηση της πολιτικής ιδεολογίας επιχειρείται να καλυφθεί από την τρίτη προσέγγιση που θα μας απασχολήσει, η οποία αφορά κατά βάση τη λογοαναλυτική παράδοση. Αυτή επικεντρώνεται στη μελέτη του λόγου και άρα την έκφραση/εκφορά, αναπαραγωγή αλλά και άρθρωση/δόμηση της ιδεολογίας, αλλά και στην επιτελεστικότητά της.

Όπως επισημαίνεται, οι θεμελιωτές της λογοαναλυτικής προσέγγισης αναγνωρίζουν τις μεταδομικές επιρροές τους, κατά βάση αντλώντας από τον Foucault και τον Althusser (Μποζατζής, 2011). Η βασική διαφορά με τις μαρξιστικές και άλλες μετά-μαρξιστικές προσεγγίσεις έγκειται στη σκέψη πως η διαιώνιση της εξουσίας επιτυγχάνεται μέσω πολύπλοκων σχέσεων από-τα-κάτω, οι οποίες αναπαράγονται μέσω του λόγου (Herburn, 2003). Η αντίληψη αυτή έχει επηρεάσει κατά βάση το ρεύμα της λογοανάλυσης, δημιουρ-

γώντας και εκεί αντιπαραθέσεις ως προς την ορθή εφαρμογή της (βλ. Hook, 2001) και ως προς τις προτεραιότητες κατά την ανάλυση της ιδεολογίας (Tileagă, 2007).

Συγκεκριμένα ο όρος «λογοαναλυτική παράδοση» παραπέμπει σε ένα εξαιρετικά ετερογενές πεδίο με διαφορετικές σχολές σκέψης και έρευνας. Ο βαθμός μάλιστα στον οποίο η ιδεολογική ανάλυση έχει πρωτοκαθεδρία ή έστω θέση στους στόχους των προσεγγίσεων αυτών είναι κριτήριο διαφοροποίησης μεταξύ τους. Για την επηρεασμένη από την εθνομεθοδολογική παράδοση, ανάλυση συνομιλίας (Schegloff, 1997), αλλά και για τις λογοψυχολογικές προσεγγίσεις που είναι κοντά σε αυτήν, η μελέτη της ιδεολογίας και των λειτουργιών της στο λόγο, ως μέλημα των αναλυτών, απομακρύνει την ανάλυση από τον προσανατολισμό των συμμετεχόντων που είναι το κεντρικό αναλυτικό αντικείμενο. Αντίθετα για άλλους λογοαναλυτές η εθνομεθοδολογία και η μεταδομική ιδεολογική ανάλυση απαντούν συμπληρωματικά ερωτήματα (Billig, 1999· Wetherell, 1998). Η ανάλυση του προσανατολισμού των συμμετεχόντων είναι συμβατή και μπορεί να είναι συμπληρωματική της ιδεολογικής ανάλυσης και της προσπάθειας εγκιβωτισμού των ρητορικών αποθεμάτων των διαλεγόμενων στο ιστορικό πλαίσιο.

Σημαντική προς την κατεύθυνση αυτή είναι η μελέτη της καθημερινής «βιωμένης» ιδεολογίας η ανάδειξη της διλημματικής της φύσης από τον Billig και τους συνεργάτες του (Billig et al., 1988). Όπως υποστηρίζεται, η ιδεολογία στον καθημερινό αλλά και θεσμικό λόγο αποτελεί αντικείμενο διαπραγμάτευσης, το οποίο εμπεριέχει αντιφάσεις και συγκρούσεις και δεν αποτελεί επομένως ένα σαφώς και μονοδιάστατο νοηματοδοτημένο ρητορικό αντικείμενο. Για τον Billig (1991) οι

2. Φυσικά οι υποστηρικτές της θεωρίας αντεπιχειρηματολογούν πως η απουσία μιας αυστηρά συγκεκριμένης μεθόδου/προσέγγισης για τη μελέτη των κοινωνικών αναπαραστάσεων επιτρέπει την περαιτέρω ανάπτυξη της Θεωρίας των Κοινωνικών Αναπαραστάσεων και τη συμβολή σε αυτήν ερευνών με διαφορετικές μεθόδους (Breakwell, 2010).

ιδεολογίες αποτελούν ρητορικούς πόρους, αυτό που άλλοι ονομάζουν «λόγους» ή «ερμηνευτικά ρεπερτόρια» και είναι αναπόσπαστο μέρος της επιχειρηματολογίας (βλ. και Wetherell & Potter, 1992· Edley, 2001). Ο συνδυασμός μάλιστα στοιχείων από διαφορετικές παραδόσεις μπορεί να αποβεί ιδιαίτερα ωφέλιμος (βλ. και Gibson, 2015), εφόσον εξασφαλίζονται τα εννοιολογικά και μεθοδολογικά τα εργαλεία για να διερευνηθούν τόσο οι μικρο- όσο και μακρο-κοινωνικές λειτουργίες και διαστάσεις της πολιτικής ιδεολογίας.

Σε αυτό το πλαίσιο υπάρχουν έρευνες οι οποίες αξιοποιώντας καθημερινό λόγο υπογραμμίζουν τις λειτουργίες της πολιτικής ιδεολογίας σε διαφορετικούς τομείς της πολιτικής και κοινωνικής ζωής, όπως οι εθνικιστικές επιρροές στην υποστήριξη της κοινής γνώμης (Condor, 2017) ή οι εξηγήσεις για την άνοδο της ακροδεξιάς (Figgou, 2017). Σε τέτοιες έρευνες, όμως, και σε αυτό το πεδίο υπάρχουν (αναπόφευκτα) προϋπάρχουσες αντιλήψεις για το περιεχόμενο όρων που σχετίζονται με τον πολιτικό βίο. Έτσι, όταν μελετά κανείς για παράδειγμα την ακροδεξιά ρητορική στον κυβερνητικό λόγο έχει εκ προοιμίου ένα προκαθορισμένο περιεχόμενο, μια αντίληψη για το τι συνιστά ακροδεξιά ρητορική, αλλά και τι συνιστά ακροδεξιά (βλ. Φίγγου, Μυλοπούλου & Μπιρμπίλη-Καραλέκα, 2013· Van der Valk, 2003). Αν και οι αντιλήψεις αυτές προέρχονται από το πεδίο των πολιτικών επιστημών/πολιτικής φιλοσοφίας, ο/η ερευνητής/ρια έχει ήδη ένα λειτουργικά και από-τα-πάνω ορισμένο εννοιολογικό πλαίσιο ανάλυσης. Όπως έχει ειπωθεί ήδη από άλλους μελετητές (Freeden, 2008· Maynard, 2013), αυτό ενέχει τον κίνδυνο να ιδωθεί η ιδεολογία ως κάτι αυστηρά προκαθορισμένο και περιχαρακωμένο. Αν και αναγνωρίζεται πως μεταξύ «ζώσας» και «διανοητικής» ιδεολογίας υπάρχει διάλογος (Billig et al., 1988), ο/η ερευνητής/ρια δε μοιράζεται απαραίτητα το ίδιο εννοιολογικό περιεχόμενο με το/τα υποκείμενο/α (Freeden, 2008).

Από τα παραπάνω προκύπτει πως ο ρό-

λος της πολιτικής ιδεολογίας είναι πολυσήμαντος. Αν και η σύνδεσή της με τον καθημερινό λόγο και οι δυνατότητες να μελετηθούν οι λειτουργίες της μέσω αυτού είναι εμφανείς, η πολιτική ιδεολογία δεν έχει διερευνηθεί ως ένα αυτόνομο «ρητορικό αντικείμενο». Αυτός είναι ο στόχος της παρούσας έρευνας. Ειδικότερα, η έρευνα εστιάζει στους τρόπους με τους οποίους η «πολιτική ιδεολογία» γίνεται αντικείμενο διαπραγμάτευσης στον καθημερινό πολιτικό λόγο, και συγκεκριμένα στο λόγο που προέρχεται από εστιασμένες συζητήσεις πολιτών αναφορικά με πολιτικο-κοινωνικά ζητήματα που απασχόλησαν το δημόσιο διάλογο στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια. Καθώς η έρευνα επικεντρώνεται στις κατασκευές της πολιτικής ιδεολογίας, όπως αυτή πια ορίζεται από-τα-κάτω αντλεί παράλληλα από τη προσέγγιση της Θεωρίας των Κοινωνικών Αναπαραστάσεων και τη λογοαναλυτική παράδοση. Από την Θεωρία των Κοινωνικών Αναπαραστάσεων αντλεί την κομβική παραδοχή πως η ιδεολογία αποτελεί ένα αντικείμενο υπό διαρκή διαπραγμάτευση από τη σκεπτόμενη κοινωνία. Από την ρητορική προσέγγιση του Billig και των συνεργατών του υιοθετεί την κατασκευή των κοινωνικών δραστών ως ενεργών χρηστών της ιδεολογίας και την πεποίθηση ότι όπως και κάθε άλλο ρητορικό αντικείμενο έτσι και κάθε κατασκευή της ιδεολογίας παίρνει το νόημα της από τις κατασκευές και τα επιχειρήματα που αντιμάχεται (Billig, et. al, 1988). Τέλος, η μελέτη συμερίζεται το ενδιαφέρον λογοαναλυτικών προσεγγίσεων για τη διερεύνηση των κοινωνικών αναπαραστάσεων «εν δράσει» και την προσπάθεια εντοπισμού των δυνητικών μακρο- και μικρο- κοινωνικών λειτουργιών τους.

### Μεθοδολογία

Το μεταβαλλόμενο πολιτικό σκηνικό του ελληνικού κράτους κρίνεται ιδιαίτερα πρόσφορο για τη μελέτη της πολιτικής ιδεολογίας στον καθημερινό λόγο. Εντός ενός δι-

αστήματος έντεκα ετών (2007-2018) έχουν γίνει έξι εθνικές εκλογές και ένα δημοψήφισμα (2015) (Υπουργείο Εσωτερικών, χ. ημ.). Παράλληλα φαίνεται και μία σταδιακή μείωση της προσέλευσης των πολιτών στις κάλπες (Metron Analysis, 2015). Από αυτές τις εκλογικές αναμετρήσεις έχει προκύψει πλήθος αλλαγών, με βασική την αποσταθεροποίηση του πρότερου δικομματικού συστήματος (Terperoglou & Tsatsanis, 2014). Πλέον το δίπολο αριστερά-δεξιά φαίνεται να συμπληρώνεται –ή για άλλους μελετητές να αντικαθίσταται– από διαφορετικές κατηγοριοποιήσεις. Όπως καταγράφουν οι Terperoglou & Tsatsanis (2014) αυτοί είναι «τα φιλοευρωπαϊκά κόμματα, οι αντι-μνημονιακές δυνάμεις της αριστεράς και οι ξενοφοβικές ενάντια στη διάσωση (anti-bailout) δυνάμεις της δεξιάς» (σελ.238). Στο πλαίσιο αυτό η φαινομενικά ιδεολογικά «αταίριαστη» κυβερνητική συμμαχία των ΣΥ.ΡΙΖ.Α. και ΑΝ.ΕΛ.<sup>3</sup>, ενός αριστερού συνασπισμού κομμάτων και ενός δεξιού κόμματος, ιδεολογικά μπορεί να γίνει κατανοητή αν προσεγγιστεί από μια σκοπιά υπέρ ή κατά των μνημονίων (Tsirbas, 2015). Σύμφωνα με τους Karyotis, Rüdig & Judge (2014), η απομάκρυνση από τον ιδεολογικό άξονα αριστεράς-δεξιάς δεν υφίσταται μόνο στη θεσμική πολιτική σκηνή, αλλά και στην καθημερινή ρητορική και δράση. Οι συγγραφείς αυτοί υποστηρίζουν πως «υπάρχουν ψηφοφόροι που επιδεικνύουν θέσεις υπέρ της λιτότητας και κατά της μετανάστευσης οι οποίοι τοποθετούν τον εαυτό τους στην ιδεολογική «αριστερά», ενώ άλλοι που τοποθετούν τους εαυτούς τους στα «δεξιά» έχουν

ισχυρές θέσεις κατά της λιτότητας» (σελ. 451). Η παρούσα έρευνα αφορμάται από την ιδέα ότι εντός αυτού του πλαισίου έχει ιδιαίτερη σημασία η μελέτη του τρόπου με τον οποίο τα ίδια τα δρώντα πολιτικά υποκείμενα μιλούν για την πολιτική ιδεολογία και το ρόλο της στην πολιτική δράση.

Για το σκοπό αυτό διενεργήθηκαν 6 ομάδες εστιασμένης συζήτησης με νέους και νέες από 18 έως 30 ετών. Οι ομάδες απαρτίζονταν από 16 συμμετέχοντες και 20 συμμετέχουσες (N=36), φοιτητές/ριες, εργαζόμενους/ες και άνεργους/ες. Χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος της χιονοστιβάδας. Οι ομάδες έλαβαν χώρα είτε σε χώρο των συμμετεχόντων είτε σε χώρο εντός των πανεπιστημιακών εγκαταστάσεων (γραφείο ή και ήσυχο καφέ/κυλικείο) και ο μέσος όρος διάρκειας ήταν 70-90 λεπτά. Η πρόσκληση συμμετοχής ζητούσε την κατάθεση απόψεων γύρω από επίκαιρα πολιτικά και κοινωνικά ζητήματα, ενώ οι απαραίτητες λεπτομέρειες δίνονταν στα έντυπα συγκατάθεσης. Καθώς η παρούσα μελέτη αποτελεί μέρος μίας ευρύτερης έρευνας, θεωρείται σημαντικό οι ομάδες να είναι ομοιογενείς ηλικιακά, προκειμένου να έχουν παρόμοιες κοινωνικές και πολιτικές προσλαμβάνουσες. Έτσι οι ομάδες ήταν φυσικές, καθώς οι συμμετέχοντες/ουσες γνωρίζονταν μεταξύ τους, ώστε να επιτρέπεται και περιθώριο διαλόγου. Αν και στο φύλλο στοιχείων υπήρχε η δυνατότητα δήλωσης είτε πολιτικής τοποθέτησης είτε αναφοράς της ψήφου (εφόσον συμμετείχαν) στις τελευταίες εθνικές βουλευτικές εκλογές (Σεπτέμβριος 2015), ήταν προαιρετική και ζητήθηκε

3. Η ταξινόμηση των κομμάτων με όρους «αριστεράς» και «δεξιάς» έχει προκύψει για τον ΣΥ.ΡΙΖ.Α. βάσει του καταστατικού του κόμματος, όπως αυτό είναι δημοσιευμένο στην επίσημη ιστοσελίδα του κόμματος (<https://www.syriza.gr/page/katastatiko.html>). Το κόμμα των ΑΝ.ΕΛ. αυτοχαρακτηρίζεται ως πατριωτικό (με βάση την επίσημη ιστοσελίδα του <http://anexartitoiellines.gr/index.php>), όμως θεωρείται πως ανήκει στην «δεξιά». Αυτό προκύπτει τόσο από δηλώσεις του Π.Καμμένου, ηγέτη του κόμματος, που το χαρακτηρίζει ως «κοινωνική κεντροδεξιά» (<https://www.in.gr/2018/09/09/politics/kyvernisi/panos-kammenos-nd-eimai-ego-den-einai-aytoi/>), όσο και από την θεώρησή του από δημοσιογραφικές πηγές (βλ. για παράδειγμα <https://www.news247.gr/ekloges/eyroekloges-2014-anatropes-sta-dexia-toy-politikoy-fasmatos-efere-to-apotelesma-ton-eyroeklogon.6271760.html>)



μετά το πέρας των εστιασμένων συζητήσεων. Για αυτό και η πολιτική (αυτο)τοποθέτηση δεν αποτέλεσε κριτήριο τοποθέτησης στις ομάδες. Επιπλέον, καθώς το ζητούμενο ήταν ο σχολιασμός της επικαιρότητας και η ανταλλαγή επιχειρημάτων μεταξύ των ατόμων, τα θέματα που συζητήθηκαν κινήθηκαν γύρω από τους άξονες της οικονομικής «κρίσης», του προσφυγικού ζητήματος και της ανόδου της ακροδεξιάς, ως κεντρικά ζητήματα που έχουν απασχολήσει τα τελευταία χρόνια τον δημόσιο διάλογο.

Τα απομαγνητοφωνημένα κείμενα κωδικοποιήθηκαν αρχικά με στόχο την εύρεση κοινών θεματικών κατηγοριών (Braun & Clarke, 2006). Σε αυτό το στάδιο απομονώθηκαν από το συνολικό σώμα των κειμένων αποσπάσματα στα οποία είτε υπήρχαν ρητές αναφορές στην έννοια της «ιδεολογίας» είτε αναφορές στην ιδεολογικοπολιτική (για παράδειγμα με όρους «αριστεράς-δεξιάς») ή/και κομματική τοποθέτηση διαφορετικών φορέων δράσης. Είναι σημαντικό να σημειωθεί πως η άνωθεν κατηγοριοποίηση της πολιτικής ιδεολογίας στον καθημερινό λόγο προκύπτει από τους/τις ίδιους/ες ομιλητές/ριες, ως ιδεολογία ή ως πολιτική στράτευση εκφραζόμενη στο σύγχρονο ελληνικό πολιτικό σκηνικό. Η προσπάθεια εντοπισμού κανονικότητας σε αυτό το στάδιο της ανάλυσης ανέδειξε δύο κεντρικά επιχειρηματολογικά πλαίσια εντός των οποίων οι συμμετέχοντες/ουσες πραγματεύονται την ιδεολογία. Το πρώτο αφορά την ιδεολογία «στην πράξη» (Potter & Litton, 1985) ή πιο συγκεκριμένα τη σχέση πολιτικής ιδεολογίας με την τοποθέτηση απέναντι σε «πρακτικά» πολιτικά ζητήματα. Το δεύτερο αφορά

περισσότερο τη νοηματοδότηση της ιδεολογίας στη «θεωρία». Στο δεύτερο στάδιο της ανάλυσης επιδιώχθηκε ο εντοπισμός κοινών γραμμών επιχειρηματολογίας εντός του κάθε άξονα/επιχειρηματολογικού πλαισίου. Τέλος η ανάλυση συμπεριέλαβε και την αναζήτηση μεταβλητότητας και την ανάδειξη της σχέσης μεταξύ επιχειρηματολογικών γραμμών και των δυνητικών λειτουργιών τους με βάση τα εργαλεία της Ρητορικής Ψυχολογίας (Billig, 1991· Condor, Tileagă, & Billig, 2013).

### Ανάλυση

Όπως σημειώσαμε παραπάνω πρώτος αναλυτικός άξονας αφορά την ιδεολογία «στην πράξη» (Potter & Litton, 1985) ή πιο συγκεκριμένα τη σχέση πολιτικής ιδεολογίας με την τοποθέτηση απέναντι σε «πρακτικά» πολιτικά ζητήματα.

Με βάση μια πρώτη επιχειρηματολογική γραμμή που εντοπίστηκε εντός του πρώτου άξονα η ιδεολογία επηρεάζει ευθέως τις στάσεις των πολιτών απέναντι σε κοινωνικά θέματα.

#### Απόσπασμα 1: Η πολιτική ιδεολογία ως καθοριστικός παράγοντας της πολιτικής συμπεριφοράς

Στο πρώτο απόσπασμα οι συμμετέχοντες και οι συμμετέχουσες συζητούν γύρω από το προσφυγικό ζήτημα. Όταν τίθεται από τη συντονίστρια το ερώτημα για το κατά πόσο οι πολιτικές επιλογές ενός ατόμου αντικατοπτρίζονται στη στάση του/της απέναντι στο προσφυγικό ο Φώτης τοποθετείται ως εξής:

- 01 Φώτης: *Ισχύει στον βαθμό που κάποιος είναι πιστεύω (...) πολιτικοποιημένος*  
 02 *και πιθανώς όχι απλά κομματικοποιημένος. Δηλαδή, εφόσον θεωρεί*  
 03 *την ιδεολογία του κόμματος, οτιδήποτε, ότι πρέπει να δρα σύμφωνα*  
 04 *με αυτό στην ζωή του, κατά πόσο το βάζει δηλαδή αυτό σαν πρώτο,*  
 05 *παράγοντα και είναι μέσα στην Ελλάδα είναι αρκετοί που το κάνουν*  
 06 *αυτό.*

- 07 Συν/ρια: *Ναι, δηλαδή με ποιο κριτήριο, όμως θα πουν ότι (.) ποια ιδεολογία σε βάζει στη*  
 08 *διαδικασία να διαχωρίσεις=*
- 09 Φώτης: *=Είναι πολιτικά αυτά, δηλαδή άμα είναι κάποιος (.) ξέρω γω στην ΚΝΕ ή κάποιο*  
 10 *αριστερό κίνημα θα πει υπέρ των προσφύγων, τα πάντα, αν είναι κάποιος Χρυσή*  
 11 *Αυγή θα πει «όχι σε όλα, δε θέλουμε κανέναν πρόσφυγα, να τους στείλουμε*  
 12 *όλους πίσω». Υπάρχουν βέβαια και αυτοί που δρούνε με σαν πρώτο παράγοντα*  
 13 *το ανθρωπιστικό κριτήριο αλλά στην Ελλάδα πιστεύω (...) υπάρχουν αρκετοί,*  
 14 *αλλά το κακό είναι ότι υπάρχουν και πολλοί που δρουν πρώτα με το πολιτικό*  
 15 *κριτήριο.*

Ομάδα 03

Το απόσπασμα ξεκινά με τη δήλωση του Φώτη ότι μπορεί η στάση κάποιου/ας απέναντι στο προσφυγικό να είναι ανάλογη της πολιτικής ιδεολογίας που ασπάζεται. Μια σημαντική παράμετρος την οποία θέτει είναι η διαφοροποίηση της «απλής» κομματικοποίησης, σε σχέση με την πολιτικοποίηση, η οποία θεωρείται ισχυρότερης επιρροής και περισσότερο συνειδητοποιημένη επιλογή (γρ. 01-02). Παρά το γεγονός αυτό, το να ακολουθήσει κανείς τα προτάγματα μιας ιδεολογίας θεωρείται από τον Φώτη επιλογή (γρ. 02-06) και κατά τη γνώμη του είναι κάτι που εξηγεί τη στάση «αρκετών» ελλήνων πολιτών.

Καθώς καλείται από την συντονίστρια να λογοδοτήσει για το επιχείρημά του (γρ. 07-08) χρησιμοποιεί τη διάκριση αριστεράς-δεξιάς πολιτικής ιδεολογίας σε ένα επιχείρημα με βάση το οποίο η πολιτική τοποθέτηση στον έναν ή στον άλλο πόλο του φάσματος αποτελεί (το απόλυτο) ερμηνευτικό απόθεμα για τη στάση και τη δράση κάποιου/ας απέναντι στο προσφυγικό. Σύμφωνα με αυτό το επιχείρημα και με βάση το παραδοσιακό «περιεχόμενο» αριστεράς-δεξιάς (βλ. Knapp & Wright, 2006), ο/η δυνητικός/ή ψηφοφόρος του ΚΚΕ (ως αριστερού κόμματος) θα διατηρήσει μία υποστηρικτική στάση απέναντι στους πρόσφυγες, ενώ αντίθετα ο/η ψηφοφόρος της Χρυσής Αυγής θα είναι ενάντιος και ιδιαίτερα αντιδραστικός (γρ. 09-12). Παρόλα αυτά, ο Φώτης υποστηρίζει πως σε κάποιες περιπτώσεις το ανθρωπιστικό κριτήριο μπορεί να έχει

καταλυτικό ρόλο στην πολιτική ιδεολογία (γρ. 12-15). Καταλήγοντας με μία αρνητικά φορτισμένη γενίκευση, η πολιτική ιδεολογία φαίνεται να επιβάλλει και τη στάση απέναντι στο προσφυγικό.

Αν και ο συμμετέχων ορίζει κάποιες εξαιρέσεις (αυτούς που λειτουργούν με βάση ανθρωπιστικές αξίες), διατυπώνεται μάλλον ως κανόνας ότι η ιδεολογία έχει ιδιαίτερη επίδραση στην τοποθέτηση του ατόμου απέναντι στην κοινωνική πραγματικότητα. Μοιάζει να είναι ένα ταυτοτικό χαρακτηριστικό, με συμπαγές περιεχόμενο, το οποίο είναι άλλοτε έντονα έκδηλο και άλλοτε δευτερευούσης σημασίας, όταν κάποιος επιλέγει να δράσει με «ανθρωπιστικό κριτήριο».

Εδώ είναι απαραίτητο να αναδειχτεί η αποσύνδεση της ιδεολογίας από τον ανθρωπισμό. Στο επιχείρημα εμφανίζεται μία αντίφαση, καθώς μια ανθρωπιστική στάση είναι εν μέρει απόρροια μιας (αριστερής) ιδεολογικής κατεύθυνσης, παράλληλα είναι μια ανεξάρτητη παράμετρος, μη εξαρτώμενη από το πολιτικό κριτήριο. Έτσι μια ανθρωπιστική επιλογή μπορεί να παραμερίσει μια πολιτική, ως μία ισοδύναμη θεώρηση του κόσμου.

Ακόμη, είναι ιδιαίτερης σημασίας η διαφορά μεταξύ κομματικοποίησης και πολιτικοποίησης, τα οποία εξηγούν εν μέρει για τον ομιλητή την πολιτική συμπεριφορά, είναι, όμως, διαφορετικό το μέτρο της επιδραστικότητας το οποίο μπορεί να έχουν.

Στο απόσπασμα λοιπόν, έγινε έκδηλο το

πως η πολιτική ιδεολογία αρθρώνεται ως μία έννοια με πολύ συγκεκριμένες αξίες και σημαινόμενα, μα και σαφώς προσδιορισμένη. Από τη μία μπορεί να λειτουργεί ως μία «ψευδής συνείδηση», η οποία όμως δεν έχει τελεολογικό και καθολικό χαρακτήρα, όταν προηγούνται άλλες ηθικές αξίες.

Στο επόμενο απόσπασμα η ιδεολογία παρουσιάζεται και πάλι να έχει ιδιαίτερη επιρροή στις στάσεις απέναντι στο προσφυγικό, όμως, η ειδοποιός διαφορά όσον αφορά στην επιδραστικότητά της είναι η ακρότητα αυτής.

**Απόσπασμα 2: Είναι η ακρότητα (συγκεκριμένης πολιτικής) ιδεολογίας που επηρεάζει την πολιτική συμπεριφορά**

Το απόσπασμα 2 προέρχεται από τη συζήτηση για το ίδιο ζήτημα (το προσφυγικό), των συμμετεχόντων και συμμετεχουσών της πέμπτης ομάδας εστιασμένης συζήτησης και τοποθετούνται ως εξής:

Για τον Ορφέα είναι αυτονόητη και κοινά

- 01 Ορφέας: Προφανώς, αν κάποιος είναι Χρυσή Αυγή ή κάποιο άλλο ακροδεξιό  
02 κόμμα, αυτό επηρεάζει αρνητικά την στάση του. Αρνητικά βασικά,  
03 να είναι κάθετος. Από την άλλη όμως, για μένα είτε ψηφίζει κανείς  
04 ΣΥΡΙΖΑ είτε ψηφίζει Νέα Δημοκρατία, είτε ψηφίζει ΠΑΣΟΚ,  
05 κόμματα με φυσιολογικές και μη ακραίες αντιλήψεις, δεν πιστεύω  
06 ότι επηρεάζει την γνώμη που θα έχει για αυτό το πράγμα. Είναι  
07 ανεξάρτητα αυτά τα δύο πράγματα. Δηλαδή, εγώ μπορεί να είμαι  
08 υπέρ του ΣΥΡΙΖΑ και να λέω στα παιδιά μου να μην πηγαίνουν, ξέρω  
09 εγώ, με τα Συριάκια σχολείο. Θεωρώ ότι τα δύο αυτά πράγματα είναι  
10 ανεξάρτητα.
- 11 Αλεξία: Αυτό που λέει είναι, ότι εκτός από- από αυτούς που είναι  
12 Χρυσανγίτες, όλοι οι υπόλοιποι, που στηρίζουν τις κλασσικές  
13 κατευθύνσεις, ας πούμε, δεν εξαρτάται η πολιτική τους θέση.
- 14 Συν/ρια: Και όταν λέτε ακραίες, εννοείτε μόνο άκρο-δεξιά ή και αριστερά.
- 15 Ορφέας: Για εμένα για το παραπάνω θέμα, μόνο η ακροδεξιά. Δηλαδή, άκρο-  
16 αριστερούς που να μην θέλουν τα παιδιά τους- (...)
- 17 Συν/ρια: Δεν λέμε μόνο, αρνητικά, αλλά αν γενικά επηρεάζει την στάση.
- 18 Δανάη: Ότι θα λέγαμε «ου πάτε με τα Συριάκια». Δε νομίζω ότι υπάρχει  
19 κάτι τέτοιο στην Ελλάδα!
- 20 Άννα: Αυτός, που είναι άκρο-αριστερός δεν θα είναι σε φάση «ου:: να το  
21 πάρουμε σπίτι μας», ενώ ο άλλος δεν θα θέλει καν να το δει. Μπορεί  
22 και να είναι πολύ ουδέτερος, μπορεί να είναι και πολύ θερμός  
23 απέναντι του.

παραδεκτή αλήθεια, πως κάποιος που «είναι» ένα κόμμα (αξιοσημείωτη η αναπαράσταση της κομματικής τοποθέτησης ως ταυτοτικού στοιχείου) το οποίο ανήκει στο φάσμα της ακροδεξιότητας είναι φυσικό να τοποθετείται ενάντια στους πρόσφυγες (γρ. 01-03). Σε αντιδιαστολή η επιλογή κάποιου/ας να υποστηρίξει ένα άλλο κόμμα του κοινοβουλίου δε φαίνεται ικανή και αναγκαία συνθήκη, ώστε να έχει επιρροή στη στάση απέναντι στο προσφυγικό (γρ. 03-07). Προσφέροντας ένα υποθετικό παράδειγμα, ο ομιλητής ισχυρίζεται πως μπορεί κανείς να είναι υπέρ ενός αριστερού κόμματος και να μην υιοθετεί την αντίστοιχη στάση απέναντι στο προσφυγικό (γρ. 07-10), σε αντίθεση με το πρώτο απόσπασμα.

Η Αλεξία παρεμβαίνει για να εξηγήσει και να υπερτονίσει περαιτέρω το επιχείρημα του Ορφέα με μια δήλωση με κατηγορηματική τροπικότητα (*categorical modality*), χρησιμοποιώντας ως παράδειγμα τους ψηφοφόρους της Χρυσής Αυγής. Η ιδεολογική ακρότητα της Χρυσής Αυγής αποτελεί έναν καθοριστικό παράγοντα της στάσης, σε αντίθεση με το ιδεολογικό περιεχόμενο άλλων κομμάτων, το οποίο όντας «κλασσικό» δεν φαίνεται να είναι αρκετό ώστε να επενεργήσει στις στάσεις (γρ. 11-13).

Στην ερώτηση της συντονίστριας για το αν ισχύει το ίδιο και για αριστερούς σχηματισμούς (γρ. 14) ο Ορφέας θεωρεί πως δε δύναται να ισχύει, παραπέμποντας στην εξίσωση αριστεράς και ανθρωπισμού (γρ. 15-16). Καθώς καλείται από την συντονίστρια να εξηγήσει περαιτέρω τη θέση του (γρ. 17), η Δανάη ενισχύει τη γνώμη-θέση του Ορφέα (γρ. 18-19), ενώ η Άννα σφραγίζει το επιχείρημα με τη θέση της πως η ακραία αντίθεση ενός ακροδεξιού ψηφοφόρου δεν αντιπαραβάλλεται με μία ισοδύναμη ακραία τοποθέτηση ενός ακροαριστερού ψηφοφόρου (γρ. 20-23). Υποστηρίζει, πως αυτή η υποθετική στάση μπορεί να κινείται από ουδέτερη έως και θερμή, αποκλείοντας, όμως, την υιοθέτηση μιας εφάμιλλης αντιδιαμετρικής στάσης.

Στο απόσπασμα και με τη συναίνεση των περισσοτέρων ομιλητών/τριών κατασκευάζεται ένα «μέτρο επιδραστικότητας» των διαφορετικών πολιτικών ιδεολογιών τουλάχιστον σε σχέση με το συγκεκριμένο ζήτημα, το προσφυγικό. Στην κορυφή φαίνεται να βρίσκεται η ακροδεξιά, η οποία έχει αδιαμφισβήτητη καθοριστική επιρροή και μια συνέπεια ιδεολογικής σκέψης και πράξης. Παράλληλα, τα άλλα κόμματα αναπαρίστανται ως φορείς και εκφραστές «θερμόαιμων» ιδεολογιών, παρά ταύτα «φυσιολογικών» σε σχέση με την ακροδεξιά. Παρόλα αυτά, το προαναφερθέν ζήτημα της συνέπειας φαίνεται να αφορά και την ακροαριστερά, χωρίς, όμως, να αμφισβητείται το μέτρο της έκφρασής της. Ειδικότερα, η συνέπεια και η σταθερότητα της συμπεριφοράς σε ιδεολογικά ιδανικά φαίνεται να συνδέεται με τον λόγο της ακροδεξιότητας (βλ. και Φίγγου, Μυλοπούλου & Μπιρμπίλη-Καραλέκα, 2013).

Ενδιαφέρουσα είναι και η με οντολογικούς όρους κατασκευή της ταυτότητας ακροδεξιών και ακροαριστερών («είναι»), σε αντίθεση με τους ψηφοφόρους-υποστηρικτές άλλων κομματικών φορέων. Έτσι, η πολιτική ιδεολογία φαίνεται να αναπαρίσταται ως περισσότερο ισχυρή και ιδιαίτερα περιχαρακωμένη όταν βρίσκεται στα άκρα του άξονα δεξιότητας-αριστεράς, ενώ οι υπόλοιπες θέσεις μοιάζουν συγκεχυμένες.

Αν σε αυτό το απόσπασμα η ιδεολογία φαίνεται ενίοτε να εκφράζεται στην πολιτική συμπεριφορά, στο απόσπασμα που ακολουθεί μοιάζει να είναι μη σχετιζόμενη.

### **Απόσπασμα 3: Η πολιτική ιδεολογία ως ανεξάρτητη από κομματική τοποθέτηση και την πολιτική συμπεριφορά**

Στο απόσπασμα 3 με αφορμή για ακόμη μια φορά το προσφυγικό οι συμμετέχοντες/ουσες συζητούν γενικότερα για το πολιτικό γίνεσθαι του ελληνικού κράτους:

- 01 Πάνος: Υπάρχει η γενική αντίληψη ότι οι αριστεροί, στην Ελλάδα τουλάχιστον, είναι πιο  
02 προοδευτικοί πιο φιλελεύθεροι στις απόψεις τους. Εγώ δε συμφωνώ, δηλαδή  
03 υπάρχουν και προοδευτικοί άνθρωποι οι οποίοι=  
04
- 05 Κλειώ: =Δεν είναι αριστεροί.
- 06 Πάνος: Αριστεροί. Τέλος πάντων. Ε νιώθω ότι συνδέουμε την αριστερά και τη δεξιά  
07 (...) ας πούμε την αριστερά τη συνδέουμε με τους προοδευτικούς με βάση τα  
08 κοινωνικά κριτήρια και εν πάση περι-λοιπόν θέλω να το εκφράσω λίγο σωστά.  
09 Θεωρούμε ότι οι αριστεροί είναι προοδευτικοί και ότι οι συντηρητικοί οι, οι δεξιοί  
10 είναι συντηρητικοί.  
11
- 12 Συν/ρια: *De facto* ας πούμε .
- 13 Πάνος: Και τα βάζουμε όλα σε ένα άξονα ενώ πιστεύω ότι είναι δύο άξονες. Είναι ο  
14 άξονας ας πούμε των οικονομικών κριτηρίων και ο άξονας των κοινωνικών.  
15
- 16 Κλειώ: [Που δεν ισχύει]
- 17 Λένα: [Προφανώς]
- 18 Πάνος: Οπότε=
- 19 Κλειώ: =Η δεξιά είναι πιο φιλελεύθεροι στα οικονομικά και οι αριστερά στα κοινωνικά  
20
- 21 Πάνος: Όχι ακριβώς, ότι έχουμε συνδέσει την αριστερά όχι μόνο με την πολιτική  
22 πεποίθηση αλλά και με την προοδευτικότητα. Δηλαδή ακούς ότι οι καλλιτέχνες  
23 τέλος πάντων που είναι πιο προοδευτικοί υποτίθεται ότι είναι αριστεροί. Okay δε  
24 σημαίνει κάτι αυτό.

Ομάδα 04

Το παραπάνω απόσπασμα ξεκινά με μια γενικευμένη αμφισβήτηση του Πάνου απέναντι στην πεποίθηση, η οποία είναι για τον ίδιο αποδεκτή στον κοινό νου, πως οποιοσδήποτε θεωρείται αριστερής ιδεολογικής κατεύθυνσης λογίζεται αυτόματα και ως «προοδευτικός και φιλελεύθερος». Ο ίδιος υποστηρίζει πως αυτά είναι χαρακτηριστικά που μπορεί να αφορούν και όσους τάσσονται υπέρ άλλων ιδεολογικών κατευθύνσεων. (γρ. 01-04). Απαντώντας με ειρωνεία στην παρέμβαση της Κλειούς (γρ. 05) προχωρά σε μια αμφισβήτηση του μονοδιάστατου μοντέλου της ιδεολογίας το οποίο ήταν παρόν στα προηγούμενα αποσπάσματα. Επιχειρώντας να προσδιορίσει το επιχειρήμα του, υποστηρί-

ζει πως η γενικευμένη αντίληψη περί προοδευτικότητας της αριστεράς αφορά μόνο σε κοινωνικά ζητήματα (γρ. 06-10) και θέτει δύο άξονες πάνω στους οποίους μπορεί να εφαρμοστεί η προοδευτικότητα και η συντηρητικότητα, τον κοινωνικό και τον οικονομικό (γρ. 13-15). Έτσι προσπαθεί να απαντήσει στην διχοτόμηση που θεωρεί πως ισχύει για την πλειονότητα των πολιτών με μία νέα διχοτόμηση. Η Κλειώ με μία άρνηση ενισχύει το επιχειρήμα του (γρ. 16), όπως και η Λένα (γρ. 17). Η Κλειώ αναδιατυπώνει το επιχειρήμα (γρ. 19-20), ώστε να συναντήσει την τελική παρέμβαση του Πάνου. Βάσει αυτής, η αριστερότητα κατασκευάζεται ως απλή πολιτική πεποίθηση με έκφραση στην πολιτική συμπε-



ριφορά, θεωρείται όμως πως δεν φέρει συγκεκριμένα χαρακτηριστικά προσωπικότητας (γρ. 21-22). Χρησιμοποιεί ένα παράδοξο παράδειγμα στο τέλος για να τονίσει το επιχείρημά του.

Μέσω της αμφισβήτησης του Πάνου παρουσιάζεται μία κατά τη γνώμη του κοινά αποδεκτή αλήθεια της ταύτισης του ιδεολογικού προσανατολισμού με συγκεκριμένα κοινωνικά και προσωπικά χαρακτηριστικά. Θεωρείται όμως μία λανθασμένη αντίληψη, καθώς τίθενται συγκεκριμένες συνιστώσες (κοινωνικός και οικονομικός άξονας) στις οποίες έννοιες όπως η προοδευτικότητα και η συντηρητικότητα μπορούν να βρουν δίοδο εκδήλωσης. Παρόλα αυτά, το επιχείρημα δεν αναιρεί τη σημασία του άξονα αριστερής-δεξιάς πολιτικής ιδεολογίας, αμφισβητείται όμως η κατανομή των χαρακτηριστικών που αποδίδονται *a priori* σε αυτές. Σε αντίθεση με τα δύο προηγούμενα αποσπάσματα, η ιδεολογία αναπαρίσταται ως κάτι που αφορά αυστηρά και μόνο την πολιτική τοποθέτηση,

χωρίς να αφορά την ίδια τη σύνθεση του ατόμου, ενώ φαίνεται η πολιτική συμπεριφορά να εκφράζεται ως προϊόν συστηματικής και ορθολογικής σκέψης. Αναπαρίσταται άρα ως μία έννοια η οποία βρίσκεται «εκεί έξω» και η οποία είναι προσαρμόσιμη.

Επεκτείνοντας αυτό το σκεπτικό στο απόσπασμα που ακολουθεί η ιδεολογία φαίνεται να αναπαρίσταται όχι πια μόνο ως ένα όχημα έκφρασης ορθής πολιτικής αντίληψης, αλλά και ως μία παρωπίδα, περνώντας έτσι στην κατηγορία της θεωρητικής διαπραγμάτευσης της ιδεολογίας.

#### **Απόσπασμα 4: Η πολιτική ιδεολογία ως παρωπίδα**

Το παρακάτω κείμενο της τοποθέτησης του Λευτέρη προέρχεται από ένα κομμάτι της συζήτησης στο οποίο οι συμμετέχοντες και συμμετέχουσες μιλούν για το εκλογικό σκηνικό του ελληνικού κράτους και για το προφίλ των ψηφοφόρων της ακροδεξιάς:

- 01    *Λευτέρης:*    *Απλώς ήθελα να πω ότι για το προφίλ το πολιτικό (...) εγώ που θεωρούμαι*  
 02                    *σοσιαλιστής ψήφιζα τους συντηρητικούς όταν θεωρούσα ότι οι σοσιαλιστές*  
 03                    *ήταν κλέφτες (...) μετά ψήφιζα τους σοσιαλιστές που 'λέγαν ότι θα κλείσουν*  
 04                    *τους συντηρητικούς στη φυλακή γιατί εκείνοι ήταν κλέφτες, μετά ψήφιζα*  
 05                    *αριστερά γιατί είπε ότι θα κλείσει στη φυλακή όλους τους προηγούμενους,*  
 06                    *άρα το προφίλ (...) θεωρώ ότι υπάρχουν δύο προφίλ ένα σαν αυτό που*  
 07                    *λειτουργεί όπως εγώ που αντιδρά από το κόμμα που ψηφίζει για να:: αλλάξει*  
 08                    *κάτι κι ένα αυτός ο οποίος είναι κολλημένος σ' ένα κόμμα ανεξαρτήτως*  
 09                    *πείθεται δηλαδή αποκλειστικά απ' αυτούς τους πολιτικούς και ακολουθεί*  
 10                    *αυτό το κόμμα ό,τι κι αν κάνει (...) αυτό νο - νομίζω είναι το προφίλ των::*  
 11                    *ψηφοφόρων.*  
 12

Αν και ο Λευτέρης αυτοπροσδιορίζεται στο πολιτικό φάσμα δηλώνοντας τον ιδεολογικό του προσανατολισμό, ισχυρίζεται πως η ψήφος του δεν ήταν απαραίτητα σε συμφωνία με αυτόν (γρ. 02-06). Μάλιστα, η αγανάκτησή του για τις πρακτικές των πολιτικών εκπροσώπων ήταν αυτή που καθόριζε την ψήφο του. Συνεχίζοντας το σκεπτικό του και προσπαθώντας να εξηγήσει την εκλογική συμπεριφορά των ελλήνων ψηφοφόρων καταλήγει σε δύο κατά τη γνώμη του τύπους ψηφοφόρων, στον «αντιδραστικό» και στον «κολλημένο» (γρ. 06-11). Ο πρώτος τύπος φαίνεται να χαρακτηρίζεται από προσανατολισμό στη λογική, στο κοινό καλό, στη δικαιοσύνη και την τιμιότητα, ενώ ο δεύτερος μοιάζει να τυφλώνεται από κομματικές αγκυλώσεις και κατά προέκταση «πίστη» στην ιδεολογία που πρεσβεύει το εκάστοτε κόμμα.

Αν και η σύνδεση μεταξύ ιδεολογικής και κομματικής τοποθέτησης είναι κάπως θολή, εδώ για τον ομιλητή (όσο μιλά για τον εαυτό του τουλάχιστον) η ιδεολογία φαίνεται να είναι προσδιορισμένη και συμπαγής και να αποτελεί ένα μέρος της ταυτότητάς του, παραπέμποντας έτσι στις αναπαραστάσεις της ιδεολογίας που εμφανίζονται στα πρώτα αποσπάσματα. Μάλιστα, προτάσσει και ένα δίλημμα μεταξύ ιδεολογίας και πραγματισμού. Παράλληλα,

όμως, καθώς εντάσσει τον εαυτό του στο πρώτο «προφίλ» ψηφοφόρων και απαντώντας στο παραπάνω δίλημμα, καταφέρνει να δείξει πως είναι «λογικός» και όχι ιδεολογικά αγκιστρωμένος. Αν και αυτό το πολιτικό-ιδεολογικό προφίλ έχει πολλά κοινά με την κατασκευή της πολιτικής συμπεριφοράς στο προηγούμενο απόσπασμα, όπου αυτή παρουσιάζεται ως προϊόν ορθολογικής σκέψης, στο απόσπασμα 4 συναντούμε και την αντίθετη όψη του νομίματος. Με βάση αυτή η ιδεολογική «συνέπεια» αρθρώνεται ως κατηγορία, ως βολή, με όρους «ψευδούς συνειδήσης», καθώς εμποδίζει κάποιον/α να δει την πολιτική πραγματικότητα. Η άποψη ότι οι πολίτες χρησιμοποιούν άλλα κριτήρια, πέρα από ιδεολογικά, είναι έκδηλη και στο επόμενο απόσπασμα.

#### **Απόσπασμα 5: Η πολιτική ιδεολογία είναι ρομαντική και ξεπερασμένη (τέλος της ιδεολογίας)**

Πριν το ακόλουθο απόσπασμα έχει προηγηθεί μία συζήτηση για το πώς οι έλληνες πολίτες έπαψαν σταδιακά να διαμαρτύρονται για τα νέα οικονομικά μέτρα, από τον καιρό που ανέλαβε την κυβέρνηση το κόμμα του ΣΥ.ΡΙ.ΖΑ., ενώ οι συμμετέχουσες συνεχίζουν να μιλούν για την οικονομική κρίση:

01 *Αννα:* Συμφωνώ πολύ με τη Μαρία και πιστεύω πως ένα πολύ μεγάλο κακό που έκανε  
02 η οικονομική κρίση είναι ότι οι άνθρωποι έχουν απομακρυνθεί πολύ από τις  
03 ιδεολογίες τους δηλαδή: αν ήσουν ας πούμε εκ βαθέων αριστερός και οι  
04 γενιές ας πούμε πίσω (...) αυτό λίγο έχει αλλάξει και οι άνθρωποι δεν μπορούν  
05 πλέον να είναι τόσο πιστοί όσο ήταν στις ιδεολογίες τους και ότι ας πούμε ε,  
06 κρίνουν με άλλα κριτήρια. Ας πούμε για παράδειγμα=

07  
08 *Μαρία:* =Γιατί σε τρώει το σύστημα. Αυτό!

09 *Αννα:* Γιατί εγώ θα μπορώ να ψηφίσω κάποιον που θα με βάλει στη δουλειά ενώ ας  
10 πούμε χθες ήμουν σε μια πορεία και έβγαينا έξω και δηλαδή: αυτό.

11

12 *Εύη:* Γιατί όταν το στομάχι φτάσει στην κοιλιά που λένε χάνεις αυτές τις ιδεολογίες.  
13 Δεν μπορείς να φας ιδεολογίες.

Εδώ η Άννα, συμφωνώντας με την προηγούμενη ομιλήτρια για τις συνέπειες της κρίσης, συνεχίζει και αποδίδει στην οικονομική κρίση την αποστασιοποίηση των πολιτών από την πολιτική τους ιδεολογία (γρ. 01-03). Μάλιστα, η ίδια θεωρεί πως η ιδεολογία μπορούσε να είναι ριζωμένη βαθιά σε κάποιον/α, κάνοντας και μία διαγενεακή σύγκριση (γρ. 03-04). Θεωρώντας πως οι σημερινές συνθήκες δεν επιτρέπουν πλέον την ύπαρξη έκφραση των πολιτικών ιδεολογιών ισχυρίζεται πως οι πολίτες έχουν πια διαφορετικά κριτήρια ως πρωτεύοντα. Στη συνέχεια η Μαρία συμφωνεί και επιτονίζει τον ισχυρισμό της Άννας αναφερόμενη στο «ασαφές» σύστημα (γρ. 08), ενώ εκείνη συνεχίζει λέγοντας πως ενώ η πολιτική ιδεολογική έκφραση οδηγούσε σε συλλογικές διεκδικήσεις, στις σημερινές συνθήκες το ατομικό συμφέρον υπερισχύει. Τέλος, η Εύη συμφωνεί σχολιάζοντας πως όταν οι βασικές ανάγκες δεν καλύπτονται τότε οι ιδεολογικές αξίες αναγκαστικά παραμερίζονται, παραπέμποντας σε μία ανάγνωση που θυμίζει την πυραμίδα των αναγκών του Maslow (1962). Εδώ η ιδεολογία ως ρητορικό αντικείμενο αποκτά χαρακτηριστικά πραγματοποίησης. Αν και σε αυτό το απόσπασμα φαίνεται να αποτελεί για ακόμη μία φορά ένα ταυτοτικό χαρακτηριστικό μοιάζει να είναι κάτι το οποίο μπορεί να παραμεριστεί. Υπάρχει μία αντίφαση εδώ, που είναι ορατή και σε προηγούμενα αποσπάσματα, καθώς ενώ κάποιος μπορεί να είναι με όρους ταυτότητας «ιδεολόγος», παράλληλα είναι κάτι καταστασιακό, άμεσα επηρεασμένο από τις «δεινές» κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες. Επιπλέον, θεωρείται κάτι ρομαντικό ενώ οι εποχές κατά τις οποίες μπορούσε να υπάρχει ιδεολογική έκφραση εξιδανικεύονται. Η κινητοποίηση της «οικονομικής κρίσης» προσθέτει μια νομιμοποιητική διάσταση (Roitman, 2014) στην αποϊδεολογικοποίηση, ενώ ταυτόχρονα στα πλαίσια της η νομιμότητα του παρόντος συστήματος φαίνεται να αμφισβητείται (Lyrintzis, 2011). Έτσι, σε αυτό το απόσπασμα η ιδεολογία αναπαρίσταται ως μία έννοια υπαρκτή μεν, παρωχημένη δε.

## Συζήτηση

Η παρούσα μελέτη επιχείρησε να προσεγγίσει την πολιτική ιδεολογία ως ένα αυτόνομο ρητορικό αντικείμενο στον καθημερινό πολιτικό λόγο και εντόπισε διαφορετικές νοηματοδοτήσεις και λειτουργίες της.

Ως κοινωνική αναπαράσταση η πολιτική ιδεολογία παρουσιάζεται άλλοτε να επιδρά καθοριστικά στην πολιτική συμπεριφορά των απόμων, ενώ άλλοτε μοιάζει να μην την επηρεάζει. Αν και στην πρώτη περίπτωση φαίνεται να της καταλογίζεται μία δράση που παραπέμπει στη νοηματοδότησή της ως «ψευδούς συνειδησης», στη δεύτερη περίπτωση τα πράγματα είναι διαφορετικά. Με βάση αυτή τη δεύτερη επιχειρηματολογική γραμμή η ιδεολογία μπορεί να καθορίσει την πολιτική συμπεριφορά και τη δράση μόνο όταν αυτή είναι αρκούντως «ακραία». Αυτή η γραμμή επιχειρηματολογίας που αποτελεί μια εκδοχή μιας καθημερινής «θεωρίας των άκρων» και προσδιορίζει όχι μόνο ό,τι είναι ιδεολογικά επικίνδυνο αλλά και ό,τι είναι πολιτικά αποϊδεολογικοποιημένο. Δημιουργεί λοιπόν έναν (μεταξύ των άκρων) χώρο πολιτικής αυτοτοποθέτησης όπου η ιδεολογία δεν «τυφλώνει» και δε διαστρεβλώνει τη σκέψη. Προς την ίδια κατεύθυνση λειτουργεί και η αποσύνδεση της ιδεολογίας από τον ανθρωπισμό ο οποίος αναπαρίσταται να είναι υπεράνω της ιδεολογίας λόγω της ανιδιοτελούς φύσης του και του συναινετικού του χαρακτήρα. Και στις δύο αυτές επιχειρηματολογικές γραμμές η πολιτική ιδεολογία αρθρώνεται ως μια διακριτή συμπαγής κατασκευή, με συγκεκριμένο περιεχόμενο και όρια.

Υπάρχει ωστόσο και μια διαφορετική κατασκευή της ιδεολογίας πιο ρευστή και ενδεχομενική στο λόγο των συμμετεχόντων. Αυτή η κατασκευή είναι κυρίως ορατή σε αυτά τα αποσπάσματα λόγου όπου η πολιτική ιδεολογία και η κοινωνική δράση παρουσιάζονται να δέχονται τις αναπόφευκτες επιδράσεις της κρίσης ή καλύτερα των κρίσεων (οικονομική, προσφυγική) που αναπαρίστανται να

μαστιίζουν τη σύγχρονη ελληνική κοινωνία. Σε αυτές τις περιπτώσεις η ιδεολογία (ως ταυτότητα και αυτό-τοποθέτηση) μπορεί να παραμείνει αδρανής και να μην αποτελεί γνώμονα πολιτικών επιλογών και δράσης. Η κρίση κάνει την ιδεολογική ταυτότητα να υποχωρεί μπροστά σε πολιτικές και κοινωνικές αποφάσεις που έχουν άμεσο πρακτικό αντίκτυπο και το χαρακτήρα του κατεπείγοντος. Αυτές οι γραμμές επιχειρηματολογίας που αναπτύσσονται στο λόγο των συμμετεχόντων θα μπορούσαν να συνδεθούν με τα ευρήματα άλλων μελετών που έχουν επικεντρωθεί στις ιδεολογικές συνέπειες που έχει η συζήτηση περί «τέλους της ιδεολογίας» τόσο στον θεσμικό πολιτικό λόγο (βλ. Weltman & Billig, 2001· Feldman & Johnston, 2014), όσο και στην καθημερινή ρητορική και δράση (Karyotis, Rüdig & Judge, 2014). Ειδικότερα όμως νομίζουμε ότι συνδέονται με τη θέση της «κατάσταση εξαιρέσης» (Agamben, 2003). Για χάρη του κοινού καλού μπορεί να παραμεριστεί η πολιτική ιδεολογία, αφήνοντας, όμως, ανοιχτό το ενδεχόμενο να επανέλθει ως επικρατούσα, αν και εφόσον αυτή η κατάσταση -εν προκειμένω η «κρίση» του ελληνικού κράτους- ξεπεραστεί. Όμως έτσι, αποδίδεται μία κανονικότητα στην κρίση και νομιμοποιούνται διάφορες πρακτικές (Agamben, 2013), όπως η αποϊδεολογικοποίηση της εκλογικής συμπεριφοράς, ή η αποπολιτικοποίηση.

Ένα κεντρικό μέλημα σε μελέτες που έχουν κάποιο ενδιαφέρον για τις αναπαραστάσεις της πολιτικής ιδεολογίας είναι οι μη εμπρόθετες μακροπρόθεσμες συνέπειές τους και η σύνδεσή τους με την κοινωνική αλλαγή (Voelklein & Howarth, 2005). Στην παρούσα έρευνα οι αναπαραστάσεις της ιδεολογίας μοιάζει να φέρουν μια σχεδόν αρνητική χροιά. Αν και εν μέρει για τους/τις ομιλητές/ριες μπορούν να εξηγήσουν την πολιτική συμπεριφορά, αυτό δε συνεπάγεται ότι οι φορείς της ιδεολογίας δύνανται να είναι και φορείς κοινωνικής αλλαγής. Αντίθετα, σε κάποιες περιπτώσεις οι αναπαραστάσεις της ιδεολογίας επιστρατεύονται προκειμένου να

καταδείξουν τον δύσκαμπτο και παρεμποδιστικό της ρόλο σε ουσιαστικές λύσεις και την έλλειψη εναλλακτικών προτάσεων. Ένα τέτοιο παράδειγμα είναι η κατασκευή της ιδεολογίας ως ανεπαρκούς να προσφέρει κάποια λύση στο προσφυγικό, σε αντίθεση με τον ανθρωπισμό ο οποίος προβάλλεται ως μια κοινά αποδεκτή αξία, ικανή να φέρει επιθυμητή αλλαγή.

Η παραπάνω έρευνα εντάσσεται στα πλαίσια της ερευνητικής τάσης στην Κοινωνική Ψυχολογία όπου οι καθημερινοί κοινωνικοί δράστες αντιμετωπίζονται ως εξίσου σημαντικοί φορείς σύνθετων και διανοητικών νοημάτων όσο και ο ερευνητικός κόσμος (Nesbitt-Larking, 2017). Σαφώς και μία τέτοια έρευνα απαιτεί διαρκή αναστοχαστικότητα, καθώς τα όρια μεταξύ καθημερινών και επιστημονικών αναγνώσεων είναι ιδιαίτερα λεπτά και συχνά δυσδιάκριτα. Κλείνοντας, θα ήταν σημαντικό να αναφερθούμε στους περιορισμούς που αναπόφευκτα διέπουν τα ευρήματα της μελέτης και τα αναλυτικά μας σχόλια. Ένας σημαντικός περιορισμός είναι η ηλικία των συμμετεχόντων και συμμετεχουσών, όπως και η μικρή κλίμακα της μελέτης. Επιπλέον, το κοινωνικό και πολιτικό πλαίσιο φαίνεται να υπαγορεύει μία ρητορική η οποία πραγματοποιείται εντός τα προαναφερθείσας «κατάστασης εξαιρέσης». Τα παραπάνω περιορίζουν και προσδιορίζουν τις εναλλακτικές κατασκευές της ιδεολογίας που συζητήθηκαν, ενώ παράλληλα τις τοποθετούν σε συγκεκριμένο χώρο και χρόνο (τόσο από την πλευρά των συμμετεχόντων/ουσών όσο και από την αναλυτική σκοπιά) και κάνουν φανερό ότι η πρόκληση να διερευνηθούν περαιτέρω οι λειτουργίες και οι νοηματοδοτήσεις της ιδεολογίας στον καθημερινό πολιτικό λόγο παραμένει ανοιχτή σε μελλοντική έρευνα.

### Βιβλιογραφία

- Adorno, T. W., Frenkel-Brunswick, E., Levinson, D. J., & Stanford, N. R. (1950). *The authoritarian personality*. New York: Harper.

- Agamben, G. (2003). *State of Exception*. Chicago: University of Chicago Press.
- Agamben, G. (2013). The Endless Crisis as an Instrument of Power: Στο Conversation with Giorgio Agamben. Verso Blog (04 Ιουνίου 2013). Ανασύρθηκε από <http://www.versobooks.com/blogs/1318-the-endless-crisis-as-an-instrument-of-power-in-conversation-with-georgio-agamben>. 2015
- Arken, M. (2017). Marxism as a foundation for critical social psychology. In B. Gough (Ed.), *The Palgrave handbook of critical social psychology* (pp. 37-58). Palgrave Macmillan: London.
- Augoustinos, M. (1998). Social representations and ideology: towards the study of ideological representations. In U. Flick, (Ed.), *The Psychology of the Social* (pp. 156-169). Cambridge: Cambridge University Press.
- Augoustinos, M. (1999). Ideology, false consciousness and psychology. *Theory and Psychology*, 9 (3), 295-312.
- Augoustinos, M., Hanson-Easey, S., & Due, C. (2015). The essentialized refugee: representations of racialized 'Others'. In G. Sammut, E. Andreouli, G. Gaskell & J. Valsiner, (Eds.), *The Cambridge Handbook of Social Representations* (pp. 323-340). Cambridge: Cambridge University.
- Bauer, M. W., & Gaskell, G. (1999). Towards a paradigm for research on social representations. *Journal for the theory of social behaviour*, 29(2), 163-186.
- Billig, M. (1991). *Ideology and opinions: Studies in rhetorical psychology*. London: Sage.
- Billig, M. (1996). Ideology. In A. S. R. Manstead and M. Hewstone (Eds.), *The Blackwell Encyclopedia of Social Psychology* (pp. 307-308). Oxford: Blackwell.
- Billig, M. (1999). Whose terms? Whose ordinariness? Rhetoric and ideology in conversation analysis. *Discourse & Society*, 10(4), 543-558.
- Billig, M., Condor, S., Edwards, D., Gane, M., Middleton, D. and Radley, A.R. (1988). *Ideological Dilemmas*. London: Sage.
- Braun, V. and Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3 (2). pp. 77-101.
- Breakwell, G. M. (2010). Resisting representations and identity processes. *Papers on social representations*, 19(1), 6-6.11.
- Chambers, J. R., Schlenker, B. R., & Collisson, B. (2013). Ideology and prejudice: The role of value conflicts. *Psychological science*, 24(2), 140-149.
- Clemence, A., Doise, W., & Lorenzi-Cioldi, F. (1994). *The quantitative analysis of social representations*. London: Routledge.
- Condor, S. (2011). Towards a social psychology of citizenship? Introduction to the special issue. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 21(3), 193-201.
- Condor, S. (2017). Public opinion and the problem of information. Στο C. Howarth & E. Andreouli (Επιμ. Έκδ.) *The social psychology of everyday politics* (σελ. 189-205). London: Routledge.
- Condor, S., Tileagă, C., & Billig, M. (2013). Political rhetoric. Στο L. Huddy, D. O. Sears, & J. S. Levy (Επιμ. Έκδ.) *The Oxford handbook of political psychology* (σελ. 262-300). Oxford: Oxford University Press.
- Condor, S., & Figgou, L. (2012). Rethinking the prejudice problematic: A collaborative cognition approach. In J. Dixon & M. Levine (Eds.), *Beyond prejudice: Extending the social psychology of conflict, inequality and social change* (pp. 200-222). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Corbetta, P., Cavazza, N., & Roccato, M. (2009). Between ideology and social representations: Four theses plus (a new) one on the relevance and the meaning of the political left and right. *European Journal of Political Research*, 48(5), 622-641.
- Doise, W. (1984). Social representations, intergroup experiments and levels of analysis. In R. Farr & S. Moscovici (Eds.), *Social Representations* (pp. 255-268). Cambridge: Cambridge University Press.
- Duckitt, J. (2001). A dual-process cognitive-motivational theory of ideology and prejudice. In M. P. Zanna (Ed.), *Advances in experimental social psychology*, Vol. 33, (pp. 41-113). San Diego: Academic Press.
- Eagleton, T. (1991). *Ideology: An Introduction*. London: Verso.
- Edley, N. (2001). Analysing Masculinity: Interpretative. Repertoires, Ideological Dilemmas and Subject Positions. In M. Wetherell, S. Taylor & S. J. Yates (Eds), *Discourse as Data: A Guide to Analysis* (pp. 189-228). London: Sage.
- Elcheröth, G., Doise, W., & Reicher, S. (2011). On



- the knowledge of politics and the politics of knowledge: How a social representations approach helps us rethink the subject of political psychology. *Political Psychology*, 32(5), 729-758.
- Feldman, S. & Johnston, C. (2014). Understanding the determinants of political ideology: Implications of structural complexity. *Political Psychology*, 35(3), 337-35.
- Figgou, L. (2017). Everyday politics and the extreme right: Lay explanations of the electoral performance of the neo-Nazi political party of Golden Dawn in Greece. Στο C. Howarth & E. Andreouli (Επιμ. Έκδ.) *The social psychology of everyday politics* (σελ. 206-221). London: Routledge.
- Φίγγου, Ε., Μυλοπούλου, Ι., & Μπιρμπίλη-Καραλέκα (2013). Κατασκευές της ιδεολογικής ακρότητας και. «μειονοτικοποίηση» στην προεκλογική ρητορική του ακροδεξιού κόμματος «Χρυσή Αυγή». *Ι' Επιστημονική Επετηρίδα Τμήματος Ψυχολογίας Α.Π.Θ.*, 499-527.
- Foster, D. (1999). Racism, Marxism, Psychology. *Theory & Psychology*, 9, 331-352.
- Fox, D. (2011). *Anarchism and psychology. Theory in Action*, 4, 31-48.
- Freeden, M. (2008). Thinking politically and thinking about politics: language, interpretation, and ideology. In D. Leopold & M. Stears (Eds.), *Political Theory: Methods and Approaches* (pp. 199-215). Oxford: Oxford University Press.
- Gerring, J. (1997). Ideology: A definitional analysis. *Political Research Quarterly*, 50(4), 957-994.
- Gibson, S. (2015). From representations to representing: On social representations and discursive-rhetorical psychology. In G. Sammut, E. Andreouli, G. Gaskell & J. Valsiner (Eds.), *The Cambridge handbook of social representations* (pp. 210-223). Cambridge: Cambridge University Press.
- Graham, J., Nosek, B. A., & Haidt, J. (2012). The moral stereotypes of liberals and conservatives: Exaggeration of differences across the political spectrum. *PLoS one*, 7(12), e50092.
- Haidt, J., & Hersh, M. A. (2001). Sexual morality: The cultures and emotions of conservatives and liberals. *Journal of Applied Social Psychology*, 31(1), 191-221.
- Hepburn, A. (2003). *An Introduction to Critical Social Psychology*. London: Sage.
- Homer-Dixon, T., Maynard, J. L., Mildenberger, M., Milkoreit, M., Mock, S. J., Quilley, S., Schröder, T. & Thagard, P. (2013). A complex systems approach to the study of ideology: Cognitive-affective structures and the dynamics of belief systems. *Journal of social and political psychology*, 1(1), 337-363.
- Hook, D. (2001). Discourse, knowledge, materiality, history: Foucault and discourse analysis. *Theory and Psychology*, 11(4), 521-547.
- Howarth, C. (2006). A social representation is not a quiet thing: exploring the critical potential of social representations theory. *British Journal of Social Psychology*, 45 (1). 65-86
- Howarth, C. (2014). Connecting social representation, identity and ideology: Reflections on a London "riot". *Papers on Social Representations*, 23(1), 4.1-4.30.
- Howarth, C., Andreouli, E. & Kessi, S. (2014). Social representations and the politics of participation. In P. Nesbitt-Larking, C. Kinnvall, T. Capelos & H. Dekker (Eds.) *The Palgrave Handbook of Global Political Psychology* (pp. 19-38). Houndmills: Palgrave.
- Ιατρίδης, Τ. & Βασιλείου, Κ. (2010). Νομιμοποίηση του συστήματος και ψυχολογική ανάγκη: Μια σχέση αμφιβολής νομιμότητας. Στο Σ. Παπαστάμου, Γ. Προδρομίτης & Β. Παυλόπουλος (Επιμ. Έκδ.), *Κοινωνική σκέψη, νόηση και συμπεριφορά* (σελ. 523-549). Αθήνα: Πεδίο.
- Inbar, Y., & Lammers, J. (2015). Increasing ideological tolerance in social psychology. *Behavioral and Brain Sciences*, 38.
- Jacoby, W. G. (2010). Policy attitudes, ideology and voting behavior in the 2008 election. *Electoral Studies*, 29(4), 557-568.
- Jost, J. T., & Banaji, M. R. (1994). The role of stereotyping in system-justification and the production of false consciousness. *British journal of social psychology*, 33(1), 1-27.
- Jost, J. T., & Hunyady, O. (2002). The Psychology of system Justification and the Palliative Function of Ideology. *European Review of Social Psychology*, 13(1), 111-153.
- Jost, J. T., Banaji, M. R., & Nosek, B. A. (2004). A decade of system justification theory: Accumulated evidence of conscious and unconscious bolstering of the status quo. *Political psychology*, 25(6), 881-919.
- Jost, J. T., Federico, C. M., & Napier, J. L. (2009). Political ideology: Its structure, functions, and

- elective affinities. *Annual review of psychology*, 60, 307-337.
- Jost, J. T., Nosek, B. A., & Gosling, S. D. (2008). Ideology: Its resurgence in social, personality, and political psychology. *Perspectives on Psychological Science*, 3(2), 126-136.
- Jovanovic, G. (2011). Knowledge and Interest in Psychology: From Ideology to Ideology Critique and Beyond. *Annual Review of Critical Psychology*, 9, 10-19.
- Jussim, L., Crawford, J. T., Anglin, S. M., & Stevens, S. T. (2015). Ideological bias in social psychological research. In J. P. Forgas, K. Fiedler, & W. D. Crano (Eds.), *Social Psychology and Politics* (σελ. 91-109). New York, NY: Taylor and Francis.
- Karyotis, G., Rüdiger, W., & Judge, D. (2014). Representation and austerity politics: attitudes of Greek voters and elites compared. *South European Society and Politics*, 19(4), 435-456.
- Knapp, A., & Wright, V. (2006). *The government and politics of France*. Abingdon: Routledge.
- Lazar, M. M. (2005). Politicizing gender in discourse: Feminist critical discourse analysis as political perspective and praxis. In *Feminist critical discourse analysis* (pp. 1-28). London: Palgrave Macmillan.
- Lyrintzis, C. (2011). Greek Politics in the era of economic crisis: Reassessing causes and effects. GreeSE – Hellenic Observatory Papers on Greece and Southeast Europe No. 45. London: Hellenic Observatory, London School of Economics.
- Maslow, A. H. (1962). *Toward a Psychology of being*. Princeton: D. Van Nostrand Company.
- Maynard, J. L. (2013). A map of the field of ideological analysis. *Journal of Political Ideologies*, 18(3), 299-327.
- Metron Analysis (2015). *Εκλογές 2015 – Μια πρώτη αποτίμηση της νέας εκλογικής ανθρωπογεωγραφίας*. Διαθέσιμο στο <http://goo.gl/EJ181B>.
- Moscovici, S. (1961). *La Psychanalyse, son image et son public*. Paris: PUF.
- Moscovici, S. (1984). The phenomenon of social representations. In R. Farr, and S. Moscovici (Eds.), *Social Representations* (pp. 3-69). Cambridge: Cambridge University Press.
- Moscovici, S., & Marková, I. (1998). Presenting social representations: A conversation. *Culture & psychology*, 4(3), 371-410.
- Μποζατζής, Ν. (2010). Αναδεικνύοντας διεργασίες ιδεολογικής αναπαραγωγής: Ψευδής συνείδηση και ιδεολογικά διλήμματα. Στο Σ. Παπαστάμου, Γ. Προδρομίτης & Β. Παυλόπουλος (Επιμ. Εκδ.), *Κοινωνική σκέψη, νόηση και συμπεριφορά* (σελ. 675-708). Αθήνα: Πεδίο.
- Μποζατζής, Ν. (2011). Η στροφή στον λόγο στην Κοινωνική Ψυχολογία: Τέσσερις κομβικές διαμάχες. Στο Ν. Μποζατζής και Θ. Δραγώνα (Επιμ.), *Κοινωνική Ψυχολογία: Η στροφή στον λόγο* (σελ. 35-74). Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Nafstad, H. E., & Blakar, R. M. (2012). Ideology and social psychology. *Social and Personality Psychology Compass*, 6(4), 282-294.
- Nesbitt-Larking, P. (2017). Conclusion: The social psychology of everyday politics: Beyond boundaries and banality. Στο C. Howarth & E. Andreouli (Επιμ. Έκδ.) *The social psychology of everyday politics* (σελ. 261-274). London: Routledge.
- Παπαστάμου, Σ. (2001). Κοινωνική ψυχολογία και ιδεολογία. Στο Σ. Παπαστάμου (Επιμ. Έκδ.), *Εισαγωγή στην Κοινωνική Ψυχολογία: Επιστημολογικοί προβληματισμοί και μεθοδολογικές κατευθύνσεις* (σελ. 185-288). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Parker, I. (1999). Introduction: Marxism, ideology and psychology. *Theory and Psychology*, 9 (3), 291-293.
- Potter, J. (1996). Attitudes, social representations and discursive psychology. In M. Wetherell (Ed.), *Identities, groups and social issues* (pp. 119-173). Thousand Oaks: Sage.
- Potter, J., & Litton, I. (1985). Some problems underlying the theory of social representations. *British Journal of social psychology*, 24(2), 81-90.
- Roitman, J. (2014). *Anti-crisis*. Durham, NC: Duke University Press.
- Sapsford, R., & Dallos, R. (1998). Resisting social psychology. In R. Sapsford, A. Still, D. Miell, R. Stevens, & M. Wetherell (Eds.), *Theory and social psychology* (pp. 191-208). London: Sage.
- Schegloff, E. A. (1997). Whose text? Whose context? *Discourse & society*, 8(2), 165-187.
- Sidanius, J., & Pratto, F. (1999). *Social Dominance: An Intergroup Theory of Social Hierarchy and Oppression*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Spears, R. (1997). Introduction. In T. Ibáñez and L.

- Iniguez (Eds.), *Critical social psychology* (pp. 1–26). London: Sage
- Stellmacher, J. & Petzel, T. (2005). Authoritarianism as a group phenomenon. *Political Psychology*, 26, 245–274.
- Teperoglou, E., & Tsatsanis, E. (2014). Dealignment, de-legitimation and the implosion of the two-party system in Greece: the earthquake election of 6 May 2012. *Journal of Elections, Public Opinion & Parties*, 24(2), 222–242.
- Thompson, J. B. (1987). Language and ideology: A framework for analysis. *The Sociological Review*, 35(3), 516–536.
- Tileagă, C. (2007). Ideologies of moral exclusion: A critical discursive reframing of depersonalization, delegitimization and dehumanization. *British Journal of Social Psychology*, 46(4), 717–737.
- Tsirbas, Y. (2015). The 2014 local elections in Greece: looking for patterns in a changing political system. *South European Society and Politics*, 20(1), 133–155.
- Υπουργείο Εσωτερικών, Αποτελέσματα Εθνικών Εκλογών. Διαθέσιμο στο <http://www.ypes.gr/el/Elections/NationalElections/Results/>
- Van Der Valk, I. (2003). Right-wing parliamentary discourse on immigration in France. *discourse & Society*, 14(3), 309–348.
- Voelklein, C. and Howarth, C. (2005) A review of controversies about social representations theory: a British debate. *Culture and Psychology* 11(4) 431–454.
- Weltman, D. (2004). Political identity and the Third Way: Some social-psychological implications of the current anti-ideological turn. *British Journal of Social Psychology*, 43(1), 83–98.
- Weltman, D., & Billig, M. (2001). The Political Psychology of Contemporary Anti-Politics: A Discursive Approach to the End-of-Ideology Era. *Political Psychology*, 22(2), 367–382.
- Wetherell, M. (1998). Positioning and interpretative repertoires: Conversation analysis and post-structuralism in dialogue. *Discourse & society*, 9(3), 387–412.
- Wetherell, M. and Potter, J. (1992). *Mapping the language of racism: Discourse and the legitimation of exploitation*. London and New York: Harvester Wheatsheaf and Columbia University Press.

## **Social constructions of ideology: Young people discuss about the political “crises” of the Greek state**

MARTINA SOURVINOU<sup>1</sup>, LIA FIGGOU<sup>1</sup>

### **ABSTRACT**

The study of political ideology constitutes an a priori central issue in social and political psychological research and literature that adopts a critical discursive approach has focused on the ideological functions of discourse, both everyday and institutional. While the connection of political ideology with everyday discourse is evident, however, the study of this notion as a distinct “rhetorical object” has been neglected. This study focuses on the use of the construct of “political ideology” in everyday discourse and on the exploration of the possible functions of its invocation. Considering the constantly changing political scene of the Greek state ideal for the study of this issue, six focus group discussions were conducted with youth of 18-30 years old, focused on the thematic axes of financial “crisis”, the refugee issue and the rise of the far-right. Using the analytical tools of Critical Discursive Social Psychology and Rhetorical Psychology, analysis indicated that ideology is used by the participants as a discursive resource in two basic argumentative contexts. In the first it is discussed in relation to political/voting behavior. In the second it is constructed as a reified notion and is represented “in theory”. Analytic findings are discussed in relation to their functions, as well as, to their implications for social change and agency.

*Key Words:* Ideology, ideological functions, everyday discourse, Critical Discursive Social Psychology

1. Aristotle University of Thessaloniki

\*This research has been financially supported by General Secretariat for Research and Technology (GSRT) and the Hellenic Foundation for Research and Innovation (HFRI) (Scholarship Code: 2155)

Contact: Lia Figgou, School of Psychology, Aristotle University of Thessaloniki, Auth Campus, 54124, Greece.  
Phone No: +302310997942. Email: figgou@psy.auth.gr